

Predgovor

V tej knjigi so združene zagatne misli vseh vrst. Ob koncu 90-ih let 20. stoletja je v večjem delu industrializiranega sveta postajalo jasno, da je državna politika – ne glede na strankarsko pripadnost vlade – pod stalnim in konsistentnim pritiskom, da favorizira interese bogatih, tj. tistih, ki so imeli koristi od neomejenega delovanja kapitalistične ekonomije, ne pa onih, ki so potrebovali kakšno zaščito pred njo. Prevlada levosredinskih strank v skoraj vseh državah članicah Evropske unije je bila navidez izjemna priložnost, a ni pripeljala do vidnejših dosežkov. Ker sem sociolog, me niso mogle zadovoljiti razlage, ki se osredinjajo na odpustljivost napak pri politikih. Šlo je za strukturne sile: v političnem telesu ni nastajalo nič, kar bi nadomestilo nasprotovanje interesom bogatih in družbeno privilegiranih, ki ga je večino 20. stoletja izvajal organizirani razred manualnih delavcev. Številčno upadanje tega razreda je vračalo politiko nekam tja, kjer je bila vselej dotlej: k služenju interesom različnih privilegiranih sektorjev.

Nekako v tistem času sta me Andrew Gamble in Tony Wright prosila, naj prispevam poglavje za knjigo o »novi socialni demokraciji«, ki sta jo pripravljala za revijo *The Political Quarterly* in Fabijansko društvo. Tako sem te mračne misli razvil v razpravo »The Parabola of Working Class Politics«, v: A. Gamble in T. Wright (ur.), *The New Social Democracy*, Blackwell, Oxford 1999, str. 69–83. Tretje poglavje pričujoče knjige je razširjena različica tega besedila.

Podobno kot mnogim v 90-ih letih 20. stoletja je bilo tudi meni vse bolj neprijetno zaradi značaja novega političnega razreda, ki je nastajal

okrog nove laburistične vlade v Združenem kraljestvu. Zdelo se je, da različne kroge strankinega vodstva nadomešča prekrivajoča se mreža raznoraznih svetovalcev, izvedencev in lobistov, večinoma v službi korporacij, ki so od vlade želele koristi. Ta pojav nikakor ni bil omejen na nove laburiste ali Združeno kraljestvo, čeprav je bil tukaj morda še najbolj viden, saj so bili stari vodilni krogi Laburistične stranke v začetku 80-ih tako diskreditirani, da jih je bilo zlasti lahko obiti.

Pri Alessandru Pizzornu sem se veliko naučil o prefinjeni strukturi političnega življenja in njegovih razmerjih do preostale družbe, in ko so me Donatella Della Porta, Margaret Greco in Arpad Szakolczai prosili, da prispevam k *Festschrift*, ki so ga pripravili za Sandra, sem izkoristil priložnost in globlje razvil te misli. Nastal je esej »Intorno ai partiti e ai movimenti: militanti, iscritti, professionisti e il mercato«, v: D. Della Porta, M. Greco in A. Szakolczai (ur.), *Identità, riconoscimento, scambio: Saggi in onore di Alessandro Pizzorno*, Laterza, Rim 2000, str. 135–150, ki je – v spremenjeni obliki – kot 4. poglavje vključen v pričujočo knjigo.

Ti različni temi – vakuum, ki je nastal v množični politični udeležbi po zatonu delavskega razreda, in rast političnega razreda, ki je s preostalo družbo povezan bolj ali manj izključno prek poslovnih lobistov – sta bili očitno povezani. Pomagali sta tudi razjasniti nekaj, v čemer je vse več opazovalcev začejala videti zaskrbljujoče znake slabosti v zahodnih demokracijah. Lahko bi rekli, da vstopamo v obdobje *postdemokracije*. Potem sem se obrnil na Fabijansko društvo in preveril, ali bi jih zanimala splošna razprava o tem pojavu. Razvil sem koncept *postdemokracije*, dodal razpravo o – po mojem mnenju – ključni ustanovi izza teh sprememb (globalno podjetje) in nekaj idej, kako naj bi se prizadeti državljani odzvali na ta težavni položaj (krajše različice prvega, drugega in šestega poglavja). Objavljeno je kot *Coping with Post-Democracy*, Fabian Ideas 598, The Fabian Society, London 2000.

To drobno delo je pritegnilo kar nekaj zanimanja in opazil ga je tudi Guiseppe Laterza s svojo istoimensko založbo. Zainteresiran je bil za izdajo italijanske različice v zbirki knjižic o ključnih družbenih in političnih vprašanjih, vendar mi je nakazal, da je bilo obstoječe delo močno naravnano k britanskim bralcem. Zato sem se namenil pripraviti

širši evropski temelj teh empiričnih razprav v knjigi *Postdemocrazia*, Laterza, Rim 2003.

Ko sem se posvečal tej nalogi, me je začela zanimati nova zadeva: komercializacija izobraževanja in ostalih javnih storitev, ki se je odvijala v Združenem kraljestvu in številnih drugih državah. Moja žena je takrat delala kot višja uslužbenka v okrožni upravi za izobraževanje. Opazoval sem pritiske, s katerimi je centralna vlada vse bolj silila njo in njene kolege po vsej državi, da bi posamezne vidike svojega dela in šolskih dejavnosti prenesli na zasebna podjetja ter da bi spremenili način, na katerega so bile zasnovane in strukturirane javne izobraževalne storitve, tako da bi jih zlahka prepustili takim podjetjem – in bi bilo v resnici bolj logično, da jih izvajajo podjetja, ne pa javne oblasti. Za podoben razvoj je šlo na področju zdravstvenih storitev in drugih delov socialne države. Zdi se, da so se zaradi tega zastavila velika vprašanja o ideji državljanstva v socialni državi. Splošna tovrstna vprašanja in dejstva v primeru izobraževanja sem obravnaval v naslednji izdaji za Fabijansko društvo: *Commercialization or Citizenship: Education Policy and the Future of Public Services*, Fabian Ideas 606, The Fabian Society, London 2003.

Vprašanja, vključena v debato o prihodnosti socialne države, so bila relevantna tudi za razprave o problemih demokracije. Naraščajoči politični pomen globalnega podjetja; vakuum, ki je nastal po zatonu delavskega razreda; in način, na katerega je novi politični razred političnih svetovalcev in poslovnih lobistov zapolnjeval ta vakuum – vse to je pomagalo pojasniti, zakaj je vladna socialna politika postajala vse bolj obsedena s prepuščanjem dela zasebnim pogodbenikom. Ta debata je bila tudi del razprave o postdemokraciji in v resnici je podala pomemben primer praktičnih posledic postdemokracije. Zato sem glavne splošne argumente iz *Commercialization or Citizenship* vključil v besedilo *Postdemocrazia*.

Potem se je pokazala priložnost, da to, že precej razširjeno verzijo *Coping with Post-Democracy* vnovič objavim v angleščini pri založbi Polity. Vključil sem nekaj dodatnih sprememb na podlagi koristnih predlogov založnikovih recenzentov, pa tudi na podlagi debate, ki jo je spodbudila italijanska izdaja. Nekateri komentatorji – recimo Giuliano

Amato in Michele Salvati – so dejali, da govorim bolj o problemih socialne demokracije kot demokracije nasploh. Podobno je menil Ralf Dahrendorf, češ da sem vztrajal bolj na egalitarni kot liberalni demokraciji. Tem argumentom oporekam. Če so obsežne, družbeno opredeljene skupine znotraj volilnega telesa izključene iz delovanja v javnem življenju in pasivno dopustijo, da majhne elite oblikujejo njihovo obrobno politično sodelovanje, so v političnih strukturah z univerzalnim državljanstvom vse oblike resne in načelne politike v težavah. Če v vakuum, ki nastaja zaradi te pasivnosti, vstopajo lobiji s privilegiranim političnim dostopom in začnejo izkrivljati vladne gospodarske dejavnosti ter spodkopavati trge, bi moralo to v enaki meri kot socialne demokrate skrbeti tudi neoliberalce, ki verjamejo v trge.

Prvo poglavje

Zakaj postdemokracija?

Ob začetku 21. stoletja je demokracija v svojem močno paradoksnem trenutku. Na eni ravni bi lahko rekli, da uživa svetovnozgodovinski višek. V zadnji četrtini stoletja so najprej Iberijski polotok, potem na zelo dramatičen način veliki deli nekdanjega sovjetskega imperija, pa Južna Afrika, Južna Koreja in nekateri drugi deli jugovzhodne Azije ter končno posamezne države Latinske Amerike privzeli vsaj pomembno obliko bolj ali manj svobodnih in pravičnih volitev. Tovrstne demokratične ureditve dandanes sprejema več nacionalnih držav kot kdajkoli prej. Po rezultatih raziskovalnega projekta o svetovni demokraciji, ki ga je vodil Philippe Schmitter, se je število držav s kolikor toliko svobodnimi volitvami zvišalo s 147 držav leta 1988 (predvečer razpada sovjetskega sistema) na 164 držav leta 1995 in 191 držav leta 1999 (Schmitter, zaseben pogovor oktobra 2001; glej tudi Schmitter in Brouwer 1999). Po strožji definiciji popolnoma svobodnih volitev so rezultati bolj dvoumni: dejanski upad s 65 na 43 primerov med letoma 1988 in 1995, nato pa porast na 88 primerov.

Manj optimistične so zadeve v ustaljenih demokracijah zahodne Evrope, Japonske, Združenih držav Amerike in drugih delih industrializiranega sveta, kjer moramo uporabljati bolj prefinjene pokazatelje njenega zdravja.

Opozorimo le na predsedniške volitve v Združenih državah leta 2000, za katere obstajajo skoraj neovrgljivi dokazi o resnem ponarejanju podatkov volitev na Floridi, kar je odločilno prispevalo k zmagi Georgea W. Busha, brata guvernerja te zvezne države. Razen nekaj demonstracij črnih Američanov je bilo le malo izrazov jeze zaradi spletkarjenja v demokratičnem procesu. Zdi se, da je prevladoval občutek, da je pomembno doseči izid – kakršenkoli pač –, da bi se povrnilo zaupanje v borze, in to je bilo pomembnejše od zagotavljanja, da je bila v resnici upoštevana presoja večine.

Nedavno poročilo Trilateralne komisije – elitnega telesa, ki združuje strokovnjake zahodne Evrope, Japonske in ZDA – pa manj anekdotično sklene, da demokracija v teh državah ni povsem zdrava (Pharr in Putnam 2000). Avtorji so problem videli predvsem v vse manjših možnostih politikov za delovanje, saj je njihova legitimnost vse bolj dvomljiva. Ta dokaj elitistična pozicija avtorjev sicer ni privedla do ugotovitve, da je tudi za javnost morda problematično, če težko zaupa svojim politikom, kljub temu pa so njihovi sklepi dovolj vznemirljivi. Putnam, Pharr in Dalton (2000) so pokazali, da naraščajoče javno nezadovoljstvo s politiko in politiki seveda lahko razlagamo kot znak zdravja demokracije: politično zrele, zahtevne javnosti pričakujejo od svojih voditeljev več, kot so njihovi poslušni predhodniki iz prejšnje generacije. K tej pomembni opazki se bomo še večkrat vrnili.

Demokracija uspeva, kadar ima množstvo običajnih ljudi veliko priložnosti – v razpravah in avtonomnih organizacijah – za aktivno udeležbo pri oblikovanju agende javnega življenja in kadar ljudje te možnosti dejavno izkoriščajo. To vključuje velikopotezno pričakovanje, da se bo zelo veliko ljudi živahno udeleževalo resne politične razprave in določalo obseg dela, namesto da pasivno odgovarjajo na raziskave javnega mnenja, in da bodo z vednostjo in zanimanjem spremljali politične dogodke in vprašanja. To je idealni model, ki ga skoraj nikdar ni mogoče v celoti doseči, a podobno kot vsi nemogoči ideali služi kot kazalo. Vedno je vredno in zelo praktično razmišljati o naših stališčih do določenega ideala, saj se tako lahko poskusimo izboljšati. Bistveno je, da se do demokracije zavzame tak odnos, ne pa bolj običajnega, ki krči

definicije ideala in jih podreja zlahka dosegljivemu. V tem je samozadovoljnost, samovšečnost in odsotnost naprežanja za opredeljevanje načinov, ki slabijo demokracijo.

Spomnite se spisov političnih znanstvenikov iz Združenih držav 50-ih in na začetku 60-ih let 20. stoletja, ki so definicijo demokracije prilagodili dejanski praksi v ZDA in Britaniji, namesto da bi priznali napake v političnih ureditvah obeh držav (na primer Almond in Verba 1963). To je bila prej ideologija hladne vojne kot pa znanstvena analiza. Podoben pristop prevladuje v sodobnem mišljenju. Spet pod vplivom ZDA je demokracija vse bolj definirana kot *liberalna* demokracija: zgodovinsko pogojena oblika, ne pa normativna zadnja beseda (glej kritična poročila o tem v Dahl 1989 in Schmitter 2002). To je oblika, ki poudarja volilno udeležbo kot poglobitno vrsto množične udeležnosti, izdatno svobodo lobiranja, kar večinoma pomeni poslovne lobije, in obliko politične organiziranosti, ki se ogiba vmešavanju v kapitalistično ekonomijo. V tem modelu ni veliko zanimanja za široko vključevanje državljanov ali vlogo organizacij zunaj poslovnega sektorja.

Pristajanje na neambiciozna demokratična pričakovanja liberalne demokracije vodi v sprijaznjenost z naraščanjem tega, čemur pravim postdemokracija. V tem modelu volitve sicer obstajajo in lahko zamenjujejo vlade, toda javna volilna razprava je strogo dirigiran spektakel, ki ga obvladujejo rivalske ekipe poklicnih strokovnjakov v tehnikah prepričevanja in ki se dotika majhnega razpona vprašanj po izboru teh ekip. Državljske množice igrajo pasivno, nedejavno, celo apatično vlogo, odzivajo se le na signale, ki so usmerjeni k njim. Izza tega spektakla volilne igre se politika dejansko ustvarja v zasebnosti, prek interakcije med izvoljenimi vladami in elitami, ki predvsem zastopajo poslovne interese. Ta model – podobno kot najvišji ideal – je pretiravanje, toda v sodobni politiki je prepoznati dovolj njegovih elementov, da se je smotno vprašati, kje na lestvici med tem modelom in maksimalnim modelom demokracije se nahaja naše politično življenje; in še zlasti oceniti, v kateri smeri med obema se navidez premika. Trdim, da se vse bolj premikamo proti postdemokratičnemu polu.

Če imam prav, bodo dejavniki, za katere bom pokazal, da povzročajo to gibanje, pomagali pojasniti tudi nekaj drugega, kar še posebej zanima socialdemokrate in druge zainteresirane za politično enakopravnost, ki jim je ta knjiga v prvi vrsti namenjena. V razmerah postdemokracije, ki vse bolj prepušča moč poslovnim lobijem, je malo upanja za agendo močne enakopravne politike za prerazporeditev moči in bogastva ali za omejevanje močnih interesov.

Nadalje, če politika postaja postdemokratična v tem pomenu, bo politična levica doživljala preobrazbo, ki navidez preobrača večino njenih dosežkov v 20. stoletju, ko se je borila – včasih in mestoma s postopnim in večidel mirnim napredovanjem, spet drugič in drugje proti nasilju in represiji – za dostop glasov navadnih ljudi v državne zadeve. Ali so ti glasovi zdaj spet izrinjani, ko ekonomski mogočniki še naprej uporabljajo svoja orodja vplivanja, medtem ko so orodja *demos* vse šibkejša? To ne pomeni vrnitve za cel krog nazaj k razmeram v začetku 20. stoletja, kajti poleg tega, da se premikamo tudi v nasprotno smer, se nahajamo v drugačnem zgodovinskem trenutku in nosimo s seboj dediščino naše nedavne preteklosti. Bolje je reči, da se demokracija premika v paraboli. Če sledite liniji parabole, s peresom dvakrat prečkate eno od koordinat: v smeri proti središču parabole in potem spet na drugi točki, na poti iz nje. Ta podoba je pomembna za večino besedila o kompleksnih značilnostih postdemokracije, ki ga podajam v nadaljevanju.

V predgovoru sem omenil, da sem na drugem mestu (Crouch 1999b) pisal o »paraboli politike delavskega razreda« in se osredotočil na izkušnjo britanskega delavskega razreda. Mislil sem na to, kako je v teku 20. stoletja prešel od šibke, izključene, a vse številčnejše in močne sile, ki je trkala na vrata političnega življenja; prek kratkega trenutka na sredini, v obdobju formiranja socialne države, keynesijanskega upravljanja povpraševanja in institucionaliziranih industrijskih razmerij; do tega, da je končal kot številčno upadajoča in vse bolj neorganizirana grupacija, potisnjena na obrobje političnega življenja, nato pa so bili odpravljeni tudi dosežki iz sredine stoletja. Ta parabola je najbolj vidna v primeru Britanije, morda še Avstralije: tam je bil vzpon politične moči

delavskega razreda postopen in zajeten, zaton pa izrazito strm. V drugih državah, kjer je bil vzpon podobno postopen in dolgotrajen – zlasti v Skandinaviji –, je bil zaton precej krajši. Severnoameriški delavski razred je imel manj pomembne dosežke, preden je nastopil njegov še globlji zaton. Zgodnja zgodovina v večini zahodnoevropskih držav – z nekaterimi izjemami (Nizozemska, Švica) – in na Japonskem je bila bolj razburkana in posejana z nasiljem. Države srednje in vzhodne Evrope so imele zelo drugačno pot zaradi izkrivljene in skorumpirane oblike, ki je bila posledica tega, da je delavska gibanja zajel komunizem.

Zaton manualnega delavskega razreda je le en – pomemben – vidik parabolične izkušnje demokracije same. Kriza egalitarne politike in banalizacija demokracije nista nujno ena in ista stvar. Egalitarci bi morda rekli, da jim je vseeno, kako močno vlada manipulira z demokracijo, če le enakomernejše porazdeli družbeno bogastvo in moč. Konservativni demokrat bo poudaril, da izboljšanje kvalitete političnih razprav ne vodi nujno k bolj porazdelitvenim političnim ukrepom. Toda v nekaterih bistvenih točkah se ti dve vprašanji vendarle križata in prav na sečišču se nameravam osredotočiti. V glavnem bom trdil, da politika in vlade vse bolj drsijo nazaj pod nadzor privilegiranih elit, kot je bilo značilno v preddemokratskem času, medtem ko se oblike demokracije v celoti ohranjajo in so dandanes v nekaterih pogledih v resnici okrepljene; in da je ena glavnih posledic tega procesa naraščajoča nemoč egalitarnih poskusov. Ena od implikacij je, da s tem, ko gledamo na tegobe demokracije zgolj kot na posledico množičnih medijev in porasta propagatorjev, spregledujemo nekatere dosti globlje procese, ki so trenutno na delu.

Demokratski moment

Demokraciji v mojem maksimalnem pomenu se družbe verjetno najbolj približajo v prvih letih po tem, ko so jo dosegle, ali pa po velikih krizah režima, ko vlada široko navdušenje nad demokracijo; ko številne različne skupine in organizacije navadnih ljudi skupaj poskušajo oblikovati politično agendo, ki bo končno ustrezala njihovim potrebam; ko so interesi moči, ki obvladujejo nedemokratske družbe, pahnjeni v za-